

Вербицька Л.Ф.

Професійна компетентність економіста-педагога: психологічний аспект

*Вербицька Людмила Федорівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна,*

Анотація. У статті розкрито теоретичні аспекти "понять компетентність", "професіоналізм", "професійна компетентність", "психологічна компетентність". Обґрунтовано необхідність формування психологічної та професійної компетентності майбутнього економіста-педагога.

Ключові слова: професіоналізм, компетентнісний підхід, професійна компетентність, психологічна компетентність, економіст-педагог

Вступ. Перед вищою професійною освітою поставлені завдання підготовки фахівців, здатних задовольняти постійно мінливі вимоги ринкового середовища, адекватно реагувати і пристосовуватися до складних умов сучасного соціуму. Найважливіше завдання ВНЗ – формування достатньо високого рівня системних соціально-економічних знань, умінь прийняття рішень, відповідальності, що складають фундамент діяльності в різних сферах.

Психологічна та професійна компетентність, будучи одними із перших інструментів створення засобів адаптації особистості до соціально-економічних змін, служить способом розвитку духовного потенціалу особистості, засобом формування людського капіталу, поширення економічних знань. Тому розвиток ключових компетенцій майбутніх фахівців являє собою складний, ймовірний процес, головною властивістю якого є незворотні і закономірні позитивні зміни.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, у законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту" наголошується, що основною метою є формування громадянина і професіонала, подальше підвищення якості освітніх послуг та рівня управління галуззю.

Для досягнення цієї комплексної мети важливе значення має в підготовці фахівців економістів-педагогів їх формування психологічної та професійної компетенції, що включає поряд з теоретичними знаннями і практичними вміннями професійно значущі якості особистості, а також її здатність і готовність реалізовувати їх на практиці.

Наразі, такі поняття, як "професійна компетентність", "професійна майстерність" і "психологічна готовність", показують не тільки генезис особистості в процесі професіоналізації, а й характеризують сутність рівнів реалізації професійної діяльності. Саме тому, важливим є розкриття понять «психологічної» та «професійної компетентності».

Мета статті – актуалізувати і окреслити психологічний аспект професійної компетентності майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. В основу створення оптимальних умов розвитку компетентності майбутніх фахівців покладено особистісний, гуманістичний, акмеологічний, проблемний та компетентнісний підходи.

Зокрема, дослідження проблеми формування ключових компетенцій майбутнього фахівця на сучасному етапі розвитку освіти окреслимо за кількома напрямками:

– концептуальні засади компетентнісного підходу та підходи до визначення компетенцій та компетентності (І. Васильєв, Л. Гузєєв, А. Комишан, А. Маркова, О. Онопрієнко, І. Родигіна, К. Хударковський, А. Хуторський, О. Челпанов та ін.);

– фахова підготовка педагогів на засадах компетентнісного підходу (Н. Анненкова, Л. Васильченко, К. Віаніс-Трофименко, І. Гришина, Г. Лісовенко, О. Онаць, А. Поздняков, Н. Сороко, Т. Сорочан, А. Худин, Т. Шамова та ін.);

– компетентнісний підхід в освіті економістів-педагогів (І. Васильєв, В. Корольчук, М. Корольчук, Л. Тархан, Л. Усеїнова та ін.).

Поняття "професійна компетентність" увійшло в термінологію у 80-ті роки минулого століття з праць Ю.К. Бабанського, С.П. Баранова, В.О. Сластьоніна і вважалось складовою професіоналізму. З позицій системного підходу (Т.Т. Браже, Н.І. Запрудський) професійна компетентність розуміється як певна система, що інтегрує знання, уміння, навички, професійно значущі якості особистості, яка забезпечує виконання особистих професійних зобов'язань [10].

Заслуговує на увагу концепція «інтегрованого розвитку компетентності», розроблена шведськими й американськими вченими (В. Чапанат, Г. Вайлер, Я. Лефстед). Розвиток компетентності спеціаліста тут пов'язується з інтеграцією інтелектуальних, моральних, соціальних, естетичних, політичних аспектів знань і вмінь. Професійна компетентність у контексті зазначеної концепції містить знання та вміння з різнобічних сфер життєдіяльності людини, що необхідні для формування вмінь здійснення діяльності творчого рівня [10].

Теоретичний аналіз проблеми формування професійної компетентності фахівців потребує також уточнення категорій "компетентність" та "компетенція". Ці поняття в сучасній науковій літературі суттєво різняться, тому їх доцільно розглядати й окреслювати по-різному.

Наукові джерела по-різному трактують поняття компетентність», зокрема: – "компетентність" (від лат. *compreience*) – поняття, що висвітлює аспекти поведінки людини, пов'язані з виконанням роботи, визначає основну характеристику особистості, яка досягла або здатна досягти високих результатів у діяльності [3]; – "компетентність" (лат. *competens* – відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі.

Під компетентністю ми розуміємо сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, на-

вички, способи діяльності), необхідних для якісної продуктивної діяльності [7].

У широкому сенсі компетентність в основному розуміється як ступінь соціальної та психологічної зрілості людини, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що надає індивіду можливість успішно функціонувати в суспільстві й інтегруватися в нього.

У вузькому сенсі компетентність розглядається як діяльнісна характеристика, міра інтегрованості людини в діяльність. А це передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до діяльності [7].

Проблема узгодження вітчизняної педагогічної термінології та науки загалом із компетентнісним підходом полягає в тому, що науковці переважно користуються традиційною і зрозумілою тріадою «знання–уміння–навички», з якої виходить ціла низка категорій та понять.

Проте поняття “компетентність” є ширшим, ніж знання чи вміння, і передбачає здатність фахівця використовувати в конкретній ситуації набуті знання, уміння, навчальний та життєвий досвід, знання ним методів пошуку необхідної інформації, уміння її аналізувати, бачити проблеми і шляхи їх вирішення, самоефективність, а також розуміння необхідності навчатися впродовж усього життя [4]. Отже, компетентність виражає значення традиційної тріади “знання–уміння–навички”, інтегруючи їх в єдиний комплекс.

Аналіз сучасної соціально-педагогічної літератури з проблеми досліджуваних категорій засвідчив, що “компетентність” є більш широким поняттям, яке характеризує й визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбувається через здобуття особистістю необхідних компетенцій, що складають мету професійної підготовки фахівця [5].

Як робоче поняття стосовно визначеної проблеми будемо дотримуватися визначень понять “компетентність” та “компетенція”, що пропонуються Єврокомісією в комплексі нормативних документів для розробки складових системи галузевих стандартів вищої освіти [8]:

1. Компетентність – інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника ВНЗ для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних галузях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду в певному виді діяльності.

2. Компетенція – включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати й розуміти), усвідомлення як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), усвідомлення як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті).

3. Компетенція – предметна галузь у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності.

Виходячи з визначення термінів “компетентність” та “компетенція”, запропонованих Єврокомісією в комплексі нормативних документів для розробки складових системи галузевих стандартів вищої освіти,

ключовими словами є “результат підготовки”, “необхідний обсяг і рівень знань” та “готовність до виконання діяльності”. Ці поняття характерні для самостійної професійної діяльності будь-якого фахівця, зокрема й економіста-педагога.

Слід зазначити, що педагогічна практика є фрагментом самостійної професійної діяльності майбутнього економіста-педагога. Як класифікацію компетенцій ми будемо використовувати класифікацію, що пропонується Єврокомісією в комплексі нормативних документів для розробки складових системи галузевих стандартів вищої освіти [8], згідно з якими кожен фахівець має володіти такими компетенціями: професійні (загально-професійні та спеціалізовано-професійні); інструментальні; соціально-особистісні; загальнонаукові.

Наведені види компетенцій притаманні випускникові будь-якого вищого навчального закладу та визначають успішність професійної діяльності фахівця. Спираючись на запропоновані компетенції, можна окреслити структуру компетентності економіста-педагога. Проте спочатку проаналізуємо компетенції педагогічного працівника взагалі, а потім економіста-педагога.

Виходячи з класифікації компетенцій, запропованої Єврокомісією, компетентність педагога має такі компоненти: соціально-особистісні компетенції (КСО), загальнонаукові компетенції (КЗН), інструментальні компетенції (КІ), професійні (психолого-педагогічні) компетенції: загально-професійні компетенції (КЗП) та спеціалізовано-професійні компетенції (КСП).

Спираючись на групи вмінь, якими на думку А. Маркової [9] повинен володіти компетентний учитель, до професійних компетенцій педагогічного працівника можна віднести: здатність ставити і вирішувати педагогічні задачі; вплив на тих, хто навчається; здійснення педагогічного самоаналізу; виконання постановки задач спілкування, застосування прийомів, що сприяють тому чи іншому рівню взаємодії, спілкування з тими, хто навчається; оцінювання рівня навченості та науковості тих, хто навчається; здійснення індивідуального та диференційного підходу до тих, хто навчається, креслення перспективи їх індивідуального розвитку; оцінювання стану вихованості, проникнення у внутрішній світ особистості вихованців тощо.

Наразі, на відміну від педагогічного працівника діяльність економіста-педагога включає економічну (технологічну) складову. Отже, для визначення структури компетентності економіста-педагога необхідно, окрім компетенцій, що притаманні педагогічній складовій його діяльності, проаналізувати компетенції, які властиві й економічній складовій майбутньої професійної діяльності економіста-педагога.

Таким чином, компетентнісна в окремій галузі людина має певні знання та здібності, що надають їй можливість обґрунтовано судити про цю галузь й ефективно діяти в ній. У межах цього підходу поєднуються, зокрема, поняття “компетентність” і “готовність”, які визначаються не як тотожні, а як зв’язок між внутрішнім потенціалом та реальним його втіленням (внутрішньою сутністю і зовнішнім виявом).

Отже, професійна компетентність може розумітися як один із структурних компонентів професійної гото-

вності до конкретного виду діяльності [8]. Розгляд сутності “професійна компетентність” передбачає також виявлення відмінностей чи тотожностей між поняттями “професійна компетентність” та “професіоналізм”.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами виокремлено деякі означення, що, на нашу думку, найбільш повно характеризують поняття професіоналізму:

– міра і ступінь досконалості, якої досягає людина в процесі своєї діяльності, коли підіймається на вищу сходинку майстерності, стає авторитетом, майстром у своєму роді заняття [1];

– інтегральна характеристика людини, що передбачає наявність високого рівня здійснення її професійної діяльності та життєву зрілість її особистості [8].

Отже, “професіоналізм” розглядаємо як результат організаційної і цілеспрямованої професійної діяльності, що передбачає формування особистості, яка має високий рівень професійної компетентності і здатна продуктивно вирішувати соціальні, професійні й особистісні завдання.

Таким чином, ми можемо сформулювати визначення професійної компетентності. Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. Перед сучасним педагогом ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних, професійних умінь, передусім пов’язаних з його психологічною підготовкою.

У своїй професійній діяльності він зіштовхується з необхідністю вчити не лише знанням, але й способам їх одержання, формувати навчальну діяльність учнів, студентів, будувати освіту як систему. Унікальність професії педагога полягає у тому, що він створює умови розвитку людини, її освіти, а основу педагогічної освіти складає психологічне знання як учіння про сутність людини і закономірності її розвитку.

У цьому контексті стає очевидною необхідність підвищення психологічної грамотності сучасного педагога, адже освітній процес, орієнтований на розвиток різноманітних здібностей людини, може будуватися лише на адекватній творчій основі, ядро якої складають психологія та педагогіка розвитку [4].

Психологічна компетентність вважається однією з визначальних у структурі педагогічної діяльності. Недаремно у структурі базових елементів професійно-педагогічної компетентності педагога психологічним аспектам учені відводять визначальну роль.

Зокрема, Н.В. Кузьміна, визначаючи ключові професійно-педагогічні компетентності, вказала серед них і на такі, як соціально-психологічна компетентність у сфері процесів спілкування; диференційно-психологічна компетентність у сфері мотивів, здібностей, спрямувань учнів; аутопсихологічна компетентність у сфері переваг і вад власної діяльності й особистості [6].

Важливість психологічної компетентності сучасного педагога сьогодні не викликає ніяких сумнівів. По-

перше, як показує практика, випускники вищих навчальних закладів часто переживають низку труднощів, пов’язаних із застосуванням досягнень психології у практиці їх професійної діяльності. Як стверджують дослідники, близько половини респондентів основну причину незадоволеності своєю психологічною підготовкою вбачають у низькій практичній спрямованості, абстрактності й описовості курсів психології, що викладаються у вищих навчальних закладах.

По-друге, розробка змісту і структури навчального матеріалу з психології повинна забезпечити створення цілісного учбово-методичного комплексу, у якому будуть диференційовані й повноцінно представлені як теоретико-науковий, методологічний, так і практико-професійний (прикладний) компоненти психологічної освіти майбутніх педагогів. Психологічне знання — це не лише теорія, проект, але й особливого роду дія, що реалізується на практиці. Причому акцент робиться на посиленні прикладного аспекту під час вивчення психологічних дисциплін. Наприклад, сучасному педагогу недостатньо володіти лише теоретичними знаннями про психологію дитини та умінням формально діагностувати деякі сторони її психічного розвитку. Ці знання треба розглядати лише як передумову професійного підходу фахівця до вирішення проблем школяра та студента. Важливіше, на наш погляд, навчити майбутнього спеціаліста здійснювати безпосередню психологічну підтримку своїх вихованців.

По-третє, психологічна освіта повинна служити зростанню власного духовного потенціалу, психологічної культури майбутнього фахівця, що передбачає уміння розумітися в інших людях, адекватно відгукуватися на їх поведінку, успішно взаємодіяти з ними.

Потрібно також формувати у студентів уміння управляти власними психічними станами, уміння розвивати у себе пам’ять, увагу, виховувати волю, характер та інше, тобто все те, що сприяє не лише їх зростанню як професіонала, але й як людини, яка прагне до самовдосконалення.

Психологія не лише вивчає людину науковими методами, не лише будує проекти і замисли людини, але й допомагає їй пізнати та змінити себе, виступає засобом самовдосконалення. Практичне, життєве значення психології полягає в її перетворювальній функції, у забезпеченні індивідуальними засобами роботи над собою, змінювання і розвитку себе, управління своїми процесами і станами [10].

Висновки. Відповідно, аналіз сучасних психолого-педагогічних науково-методичних джерел дає можливість стверджувати про необхідність формування психологічної компетентності у майбутнього економіста-педагога, що визначатиме його професійну спроможність та сприятиме формуванню професіоналізму продовж життя.

Найбільш ефективним засобом, що впливатиме на формування психологічної компетентності майбутнього фахівця, повинні виступати дисципліни психолого-педагогічного циклу, вивчення яких передбачено навчальними планами підготовки фахівців у різних типах вищих навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Белоліпецький В.К., Павлова Л.Г. *Этика и культура управления: учебно-практическое пособие.* – М.: ИКЦ “Март”, 2004. – 384 с.
Belolipetskii V.K., Pavlova, L.G. Ethics And Culture Management: Training And Practical Guide. – М.: Исс “March”, 2004. – 384 P.
2. Горкуненко П. *Формування професійної компетентності викладача педагогічного вищого навчального закладу I-II рівнів акредитації в контексті загальноєвропейської інтеграції // Нова педагогічна думка.* – 2010. – № 1. [E-ресурс]
Horkunenko P. Formation Of Professional Competence Of Teachers Teaching Institution Of Higher Education And II Levels Of Accreditation In The Context Of European Integration // New Pedagogical Ideas. - 2010. - № 1. [Online]: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Npd/2010_1/Gorkunen.Pdf
3. Громкова М.Т. *Психология и педагогика профессиональной деятельности: учеб. пособие для вузов.* – М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2003. – 415 с.
Gromkova M.T. Psychology and Pedagogy of professional activity: studies. manual for high schools. - М.: UNITY-DANA, 2003. - 415 p.
4. Исаев Е.И. *Психология в высшей школе: проблемы проектирования психологического образования педагога // Вопросы психологии.* – 1997. – № 6. – С. 48–57.
Isaev E.I. Psychology in high school: the design problem of psychological education teacher // Questions of psychology. - 1997. - № 6. - S. 48-57.
5. Калінін В.О. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04.*– Житомир, 2005. – 311 с.
Kalinin V.A. Formation of professional competence of future teachers of foreign languages by means of dialogue between cultures: Dis. ... Candidate ped. sciences 13.00.04.- Zhitomir, 2005. - 311 p.
6. *Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. для слухачів та студ. ВНЗ / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк.* - К.: Ніка-Центр, 2006. - 532 с.
Theory and practice of professional psychological selection: teach. guidances. for students and the studio. Universities / M.S. Korolchuk, V.M. Kraynyuk. - K.: Nick Center, 2006. - 532 p.
7. *Первутинский В.Г. Современные подходы к развитию профессиональной компетентности студентов: монография.* – СПб., 2002.
Pervutinsky V.G. Current approaches to the development of professional competence of students: monograph. - SPb., 2002.
8. *Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти / [Я.Я. Болубаш, К.М. Лемківський, В.Л. Гуло [та ін.]; за заг. ред. В.Д. Шинкарука.* – К.: ПТЗО, 2008. – 73с.
The complex regulations for the development of components of the system of education standards / [J. J. Bolyubash, KN Lemko, VL Gulu [et al.]; by the Society. ed. VD Shynkaruk. - K.: PTZO, 2008. - 73s.
9. *Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А.К. Маркова // Советская педагогика.* – 1990. – № 8. – С. 82–88.
Markova A.K. Psychological analysis of the professional competence of the teacher / A.K. Markova // Soviet pedagogy. - 1990. - № 8. - S. 82-88.
10. *Чаплак М., Котова С. Сучасні тенденції формування професійної компетентності майбутніх педагогів // Современные вопросы мировой науки.* – 2010. – 258 с.
Chaplak M., Kotova S. Current trends in the development of professional competence of teachers // Modern Questions myrovoy science. - 2010. - 258 p.

Verbytska L. Professional competence economist-teacher: sychological aspect

Abstract. In the article describes the theoretical aspects of the concepts of "competence approach", "professionalism", "professional competence", "psychological competence." The author substantiates the need for formation of psychological and professional competence of the economist-educator.

Keywords: professionalism, competence, professional competence, psychological competence, an economist -educator

Вербицкая Л.Ф. Профессиональная компетентность экономиста-педагога: психологический аспект

Аннотация. В статье раскрываются теоретические аспекты понятий “компетентностный подход”, “профессионализм”, “профессиональная компетентность”, “психологическая компетентность”. Обосновано необходимость формирования психологической и профессиональной компетентности будущего экономиста-педагога.

Ключевые слова: профессионализм, компетентность, профессиональная компетентность, психологическая компетентность, экономист-педагог